

PATRYCJA LEŚNIAK-WALCZUK

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

ORCID – 0000-0001-5910-075X

WYCHOWAWCZY UDZIAŁ RODZINY W KSZTAŁTOWANIU MOTYWACJI ALTRUISTYCZNEJ MŁODZIEŻY. KOMUNIKAT Z BADAŃ*

Wprowadzenie: Problematyka wychowawczego udziału rodziny w kształtowaniu motywacji altruistycznej posiada swój szeroki kontekst pedagogiczny. Rozprawa powstała na styku pedagogiki rodziny i teorii wychowania. Warto jednak zaznaczyć, że tematyka wychowania w rodzinie mimo bogatej tradycji pedagogicznej wymaga odwołania się do innych nauk, takich jak socjologia oraz psychologia. Przykładem mogą być takie zagadnienia, jak altruizm oraz motywacje.

Cel badań: Głównym celem badań było poszukiwanie odpowiedzi na pytanie o związek między wychowaniem w rodzinie a rodzajem motywacji do altruizmu młodzieży licealnej. Artykuł prezentuje porównanie pod względem wybranych czynników wychowania w rodzinie dwóch grup młodzieży o różnym typie motywacji altruistycznej (endocentrycznej i egzocentrycznej).

Metoda badań: W przedstawionych badaniach empirycznych zastosowano metodę sondażu diagnostycznego. W celu uzyskania szczegółowych odpowiedzi na postawione pytania badawcze zastosowano następujące narzędzia: Kwestionariusz A-N, Kwestionariusz KEEM Karyłowski, RVS Skala Wartości Milтона Rokeacha wersja G w adaptacji Brzozowskiego oraz ankietę własnego autorstwa.

Wyniki: Analiza wyników badań własnych wskazała na związek pomiędzy wybranymi czynnikami wychowania w rodzinie a rodzajem motywacji młodzieży do altruizmu. Okazało się, że istnieją różnice istotne statystycznie w systemie wartości w zależności od endocentrycznej lub egzocentrycznej motywacji. Szczegółowe analizy wykazały istotną statystycznie współzależność pomiędzy adaptacyjną funkcją wychowania ojca a endocentryczną motywacją do altruizmu.

Wnioski: Zależność pomiędzy czynnikami wychowania a kształtowaniem motywacji altruistycznej u młodzieży ma przełożenie na implikacje pedagogiczne. Otrzymane wyniki badań oraz próba ich interpretacji daje możliwość na sformułowanie wskazówek ułatwiających wy-

* Sugerowane cytowanie: Leśniak-Walczuk, P. (2022). Wychowawczy udział rodziny w kształtowaniu motywacji altruistycznej młodzieży. Komunikat z badań. *Lubelski Rocznik Pedagogiczny*, 41(3), 161–178. <http://dx.doi.org/10.17951/lrp.2022.41.3.161-178>

chowowanie i kształtowanie motywacji altruistycznej młodzieży, skierowanych zarówno do rodziców, jak i nauczycieli.

Słowa kluczowe: motywacje altruistyczne, wychowanie w rodzinie, system wartości, funkcje wychowania, modele rodzicielstwa.

WPROWADZENIE

Analiza problematyki wychowawczej, a w szczególności jej roli w kształtowaniu motywacji altruistycznej, jest próbą włączenia się w dyskusję naukową i praktyczną w działaniach związanych z wychowaniem w rodzinie. Istotnym argumentem za podjęciem badań jest fakt, że rodzina jest naturalnym i wyjątkowym środowiskiem, w którym człowiek rozwija się, dorasta, kształtuje człowieczeństwo (Wilk, 2016). Jest to miejsce, w którym dziecko zdobywa wiedzę na temat prawidłowych relacji społecznych i uczy się funkcjonowania w społeczeństwie (Kawula, 2006; Kawula, Brągiel, Janke, 2012; Opozda, Jeziorański, Rynio, 2012; Izdebska, 2015; Wilk, 2016).

Analiza literatury przedmiotu ukazuje, że zachowania prospołeczne mają różnorodne uwarunkowania. Badacze koncentrują się głównie na szeroko pojętych czynnikach społecznych i osobowościowych motywujących do podejmowania działań altruistycznych. Prekursorami w badaniach nad zachowaniami altruistycznymi byli psychologowie John Darley i Bibb Latane (1970). Inni badacze, np. Alice Isen (1970) czy Norman Miller (1987), zajmowali się zależnością pomiędzy stanami afektywnymi a skłonnością do podejmowania zachowań altruistycznych.

Opracowana przez Karyłowskiego (1982) koncepcja dotycząca dwóch typów motywacji altruistycznej jest zarówno pewnego rodzaju syntezą, jak i poszerzeniem dotychczasowej wiedzy na temat wewnętrznych mechanizmów odpowiedzialnych za zaangażowanie w pomoc drugiej osobie. Pierwszy z nich dotyczy działań o mechanizmie endocentrycznym ze względu na jego wewnętrzne pochodzenie. Podstawą jest napięcie w strukturze „Ja”, które powstaje w momencie zauważenia innej osoby w sytuacji niepożądanego. Motywacja endocentryczna służy wzmocnieniu własnej wartości lub redukcji uczucia niezadowolonego z siebie samego. Osoba taka koncentruje się na sobie, nie zaś na osobie potrzebującej pomocy. Drugi typ motywacji o mechanizmie egzocentrycznym jest pobudzany czynnikami zewnętrznymi. Jego fundamentem jest napięcie w strukturze „poza-Ja”, które ujawnia się w momencie, kiedy jednostka stwierdzi, że inna osoba znajduje się w sytuacji niepożądanego. Posiada ona dużą wrażliwość percepcyjną na potrzeby innych (Karyłowski, 1982).

W 2001 roku badania dotyczące osobowości altruistycznej podjął Śliwak (2001). Celem badań było określenie poziomu altruizmu oraz cech osobowości,

które z nim korelują. Również Szuster (2005) w licznych badaniach poszukiwała źródeł i uwarunkowań altruizmu. Natomiast Różańska-Kowal (2010) podjęła rozważania na temat motywacji zachowań prospołecznych i antyspołecznych wśród nieletnich.

Jak można zauważyć, problematyka prospołeczna angażuje wielu badaczy z dziedziny psychologii. Autorzy powyższych badań nad zachowaniami prospołecznymi skupiają uwagę głównie na wyjaśnieniu ich uwarunkowań. Brakuje natomiast w nich wyraźnego aspektu wychowawczego. Z racji przyjętej koncepcji badań własnych podjęto się analizy następujących czynników wychowania: system wartości przyjmowany przez rodziców, adaptacyjna i emancypacyjna funkcja wychowania oraz zależnościowy, niezależnościowy i współzależnościowy model rodzicielstwa.

Dla rozważań pedagogicznych ważny jest problem wartości w procesie wychowania, a w szczególności dla wychowania w rodzinie. Według Olbrycht (2012) system wartości w procesie wychowania spełnia dwojaką funkcję: po pierwsze wyznacza cele wychowania, określając ich źródła i uzasadnienie; po drugie stanowi kryterium oceny działań wychowawczych. Wychowanie do wartości ma przede wszystkim motywować i przygotowywać wychowanka do odkrywania, porządkowania, urzeczywistniania wartości według przyjętego systemu poznania. Nie jest możliwe scharakteryzowanie procesu wychowania bez uwzględnienia wartości, ponieważ określają to, co jest istotne i do czego należy dążyć. Stanowią filary życia społecznego, wspólnotowego i osobistego (Nowak, 2000).

Analizując problematykę wychowania w rodzinie w kontekście kształtowania endo- i egzocentrycznej motywacji altruistycznej warto również uwzględnić jej adaptacyjny i emancypacyjny wymiar. Jednym z ważniejszych elementów wychowania, również w kontekście rozwijania zachowań prospołecznych, są dwa wymiary wychowania określane także mianem funkcji wychowania jako adaptacyjne i emancypacyjne (Brzezińska, 2000) lub racjonalności wychowania (Kwaśnica, 2007). Funkcja adaptacyjna, określana jako socjalizacyjna, polega na przygotowaniu dzieci do podejmowania różnych aktywności na rzecz społeczeństwa. Proces wychowawczy ma na celu kształtowanie postaw, systemu wartości oraz umiejętności, które są pożądane przez społeczeństwo (Brzezińska, 2000). Z kolei funkcja emancypacyjna, czyli wyzwalająca, polega na stwarzaniu warunków, które umożliwią wyzwolenie potencjału dziecka i jego możliwości rozwojowych. Zatem celem wychowania jest przede wszystkim rozwój osoby, pielęgnowanie indywidualności i odrębności oraz wzmacnianie specyficznych dla niej umiejętności (Brzezińska, 2003).

Natomiast pedagogiczną charakterystykę orientacji wychowawczych opisano na podstawie trzech orientacji: relatywnie przyzwalającej, autorytarnej oraz opartej na autorytecie. Taki podział w odniesieniu do problematyki rodzinnej przyjmuje Harwas-Napierała (2003), wyróżniając trzy modele rodzicielstwa: niezależnościowy, zależnościowy oraz współzależności emocjonalnej. Opozda (2012),

podejmując rozważania na temat orientacji wychowawczych, zaproponowała ich charakterystykę na podstawie wybranych kryteriów. W orientacji autorytarnej dominuje zależnościowy model rodzicielstwa, przeważa dążenie do ścisłej kontroli, której przyczyną są starania o silną zależność dziecka od rodziców. Z kolei z orientacją relatywnie przyzwalającą łączy się niezależnościowy model rodzicielstwa. Poczucie autonomii, samodzielności oraz swoboda dotyczy obu stron interakcji wychowawczej. Ważne jest zaspokajanie własnych potrzeb oraz realizacja indywidualnych celów. Można przypuszczać, że optymalny model rodzicielstwa jest oparty na współzależności emocjonalnej oraz dążeniu do równowagi pomiędzy kontrolą a autonomią.

Jak można zauważyć, wieloaspektowość i złożoność procesu wychowawczego ukazuje potrzebę głębszej analizy rzeczywistości rodzinnej oraz czynników, które w sposób znaczący przyczyniają się do kształtowania motywacji altruistycznej.

PROBLEM I CEL BADAŃ

Celem prezentowanych badań było poznanie związków pomiędzy wybranymi atrybutami wychowania w rodzinie a kształtowaniem motywacji do altruizmu dorastającej młodzieży oraz włączanie się w dyskusję pedagogiczną nad rodziną poprzez empiryczną analizę.

Ze względu na podjętą problematykę badawczą został sformułowany następujący problem główny, który określa zakres badawczych poszukiwań: Jaki jest związek między wychowaniem w rodzinie a rodzajem motywacji młodzieży do altruizmu?

Szczegółowe problemy zostały sformułowane następująco:

1. Jaki jest związek między systemem wartości rodzica a rodzajem motywacji do altruizmu badanej młodzieży?
2. Jaki jest związek między preferowaną przez rodziców funkcją wychowania (emancypacyjną i adaptacyjną) a rodzajem motywacji do altruizmu?
3. Jaki jest związek między modelem rodzicielstwa (zależnościowym, niezależnościowym i współzależnościowym) rodzica a rodzajem motywacji do altruizmu?

METODA BADAŃ I CHARAKTERYSTYKA PRÓBY

Zawarte w niniejszym opracowaniu wyniki są efektem moich badań prowadzonych w ramach rozprawy doktorskiej pt. *Wychowawczy udział rodziny w kształtowaniu motywacji altruistycznej młodzieży. Badania empiryczne licealistów*, napisanej pod kierunkiem prof. KUL, dr hab. Danuty Opozdy oraz dr Magdaleny Parzyszek.

W celu uzyskania szczegółowych odpowiedzi na postawione pytania badawcze zastosowano następujące narzędzia. Kwestionariusz A-N zastosowano w celu pomiaru poziomu altruizmu wśród badanej młodzieży licealnej. W ogólnym założeniu zadaniem kwestionariusza jest określenie różnic między ludźmi pod względem stopnia ich gotowości do bezinteresownego działania na rzecz innych bez oczekiwania nagrody.

Kwestionariusz Egocentryzmu i Endocentryzmu Moralnego autorstwa Karyłowskiego (1982) odpowiada na pytanie: Jak przebiega proces podejmowania decyzji? Jego celem jest określenie względnej przewagi motywacji: endocentrycznej lub egzocentrycznej, dlatego też może być zastosowany w odniesieniu do osób altruistycznych. W niniejszym projekcie badawczym posłużył do wyodrębnienia spośród altruistów dwóch grup osób: o motywacji endocentrycznej i egzocentrycznej.

Skala Wartości (SW) – Value Survey (SV) autorstwa Milтона Rokeacha jest jednym z najbardziej powszechnych i popularnych narzędzi, które służy do badania systemu wartości. Pozwala na uzyskanie informacji na temat wartości preferowanych przez osobę badaną, jak również tego, które z nich uważa za nieatrakcyjne. Autor wyróżnił grupę wartości ostatecznych, które odnoszą się do najważniejszych celów w życiu człowieka, oraz wartości instrumentalnych, określających sposób postępowania i prowadzących do osiągnięcia celów ostatecznych.

Do zbadania funkcji wychowania, a także modelu rodzicielstwa, zastosowano kwestionariusz ankiety własnego autorstwa. Kwestionariusz ankiety składa się z 15 pytań o charakterze dysjunktywnym, koniunktywnym. W ankiecie zawarto również 5- i 7-stopniowe skale, które umożliwiły dokładną i rzetelną analizę zebranych danych. Ankieta została podzielona na dwie wersje: dla matki i ojca.

Badania przeprowadzono w dwóch liceach ogólnokształcących na terenie miasta Chełm. Łącznie rozdano 296 zestawów, z czego wróciło 280. Po odrzuceniu zestawów niekompletnych oraz niespełniających określonych wymogów (rodzina pełna) do opracowania przyjęto ostatecznie 254 zestawy. Badana grupa składała się z 172 dziewcząt i 82 chłopców.

Większość osób w badanej grupie (59,1%) charakteryzuje się egzocentryczną motywacją do altruizmu (skierowana na zewnątrz). Z kolei wybrane odpowiedzi 32,3% osób odpowiada motywacji endocentrycznej (skierowana do wewnątrz).

PROCEDURA ANALIZY DANYCH

Zebrany materiał badawczy opracowano za pomocą pakietu statystycznego IBM SPSS Statistics (v.25). Normalność rozkładów danych sprawdzono przy użyciu testu Shapiro-Wilka. Wyniki grupy porównano testem U Manna-Whitneya (ang. Mann-Whitney U test), który jest znany również jako test Wilcoxa Manna-Whitneya (ang. Wilcoxon Mann-Whitney test). Do porównania rozkładu kilku

zmiennych zastosowano test H Kruskala-Willisa. W celu określenia korelacji pomiędzy zmiennymi jakościowymi wykorzystano test chi-kwadrat (ang. Pearson's Chi-square test). Otrzymane wyniki analizy przyjęto za statystycznie istotne przy poziomie $p < 0,05$.

ANALIZA I DYSKUSJA WYNIKÓW

W części tej przedstawiono kilka istotnych kwestii dotyczących wychowania w rodzinie w zakresie wybranych elementów: system wartości, adaptacyjna i emancypacyjna funkcja wychowania oraz model rodzicielstwa, uwzględniając rodzaj motywacji badanej młodzieży (endocentrycznej i egzocentrycznej).

Na podstawie analizy danych można przypuszczać, że matki w grupie młodzieży o motywacji endocentrycznej w procesie wychowania statystycznie częściej zwracają uwagę na potrzebę rozwijania różnorodnych zdolności oraz otwartość umysłu na nowe doświadczenia i wiedzę. Matki wysoko rangują wartości, które dotyczą realizacji zadań osobistych. Istotne jest dla nich bycie aktywnym, pogodnym, radosnym oraz ambitnym. Z kolei ojcowie wysoko rangują wartości, które łączą się z motywacją indywidualną i grupową. Zwracają uwagę, że należy kierować się pomocniczością. Istotne jest dla nich uznanie społeczne.

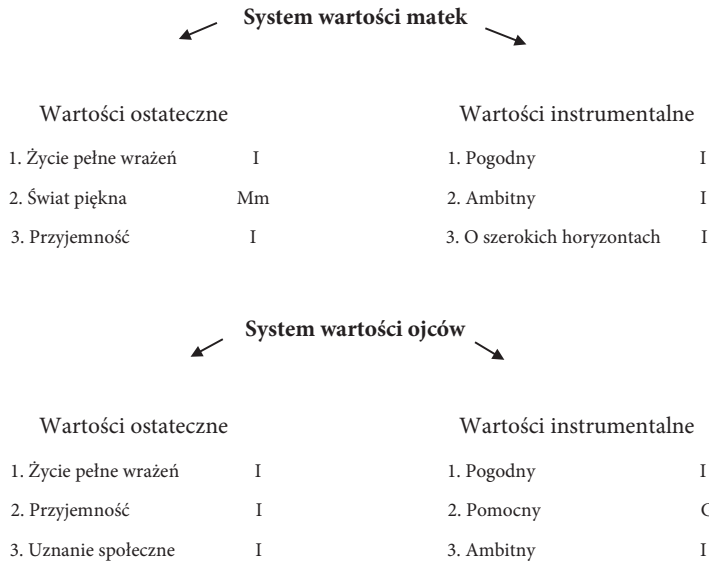
W projekcie badań przyjęto, że kształtowanie motywacji endocentrycznej łączy się z wartościami przyporządkowanymi do motywacji indywidualnej. Analizując układ wartości ostatecznych i instrumentalnych, rangowanych najwyżej (wykres 1), możemy wnioskować, że przyjęty przez rodziców system wartości sprzyja kształtowaniu endocentrycznej motywacji do altruizmu.

W percepcji badanej młodzieży o egzocentrycznej motywacji matki najwyżej rangują: życie pełne wrażeń, piękno świata, przyjemność, radość życia, ambicję. Wartości te należą do grupy motywacji indywidualnych oraz mieszanych. Natomiast ojcowie wysoko ocenili następujące wartości: życie pełne wrażeń, pokój na świecie, bezpieczeństwo rodziny, ambicję, pomocniczość oraz radość z życia.

Analizując wyniki (wykres 2) można wnioskować, że w grupie młodzieży o egzocentrycznej motywacji rodzice kierują się głównie wartościami o charakterze motywacji grupowej i mieszanej. Prawdopodobnie uważają, że w procesie wychowania ważne jest, aby uczyć dziecko prawdomówności i szczerości. Istotna jest również konsekwencja i logiczność w działaniu. Szczególną uwagę rodzice zwracają na znaczenie pozytywnych uczuć w wychowaniu dziecka. Można przypuszczać, że starają się, aby życie ich rodziny było pełne radości, szczęścia i przyjemności.

Wykres 1.

System wartości rodziców w grupie młodzieży o endocentrycznej motywacji do altruizmu

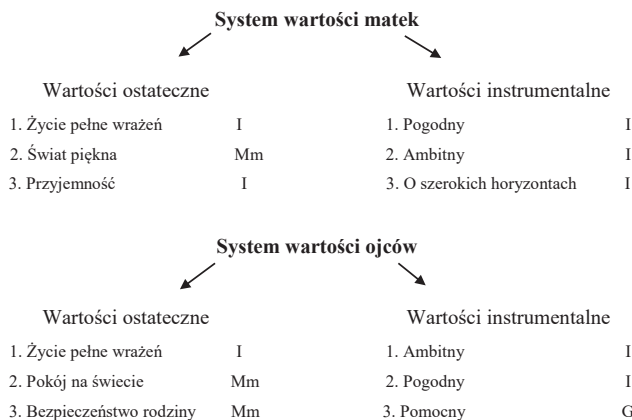

I – motywacja indywidualna, G – motywacja grupowa, Mm – motywacja mieszana

Źródło: opracowania własne.

Wykres 2.

System wartości rodziców w grupie młodzieży o egzocentrycznej motywacji do altruizmu

I – motywacja indywidualna, G – motywacja grupowa, Mm – motywacja mieszana

Źródło: opracowanie własne.

Zgodnie z założeniami teoretycznymi poczucie spełnienia i pozytywne nastawienie oddziałuje na motywację egzocentryczną poprzez udzielenie pomocy osobom potrzebującym. Potwierdzeniem powyższego stwierdzenia może być fakt, że w percepcji badanej młodzieży dla ich matek istotne jest poczucie radości, pogodność, ambicja oraz chęć pomocy innym. Warto również nadmienić, że rodzice wysoko oceniają bezpieczeństwo rodziny oraz pokój na świecie, co może sprzyjać kształtowaniu zewnętrznej motywacji do altruizmu.

Porównując system wartości ostatecznych i instrumentalnych matek młodzieży różnicującej się endocentryczną i egzocentryczną motywacją do altruizmu (tab. 1), można stwierdzić różnice istotnie statystycznie w zakresie następujących wartości: „pokój na świecie”, „wolność”, „równowaga wewnętrzna” oraz „bezpieczeństwo narodowe”. Matki młodzieży z grupy endocentrycznej wyżej cenią sobie poczucie bezpieczeństwa na świecie. Z kolei matki młodzieży z grupy egzocentrycznej statystycznie częściej zmiernają do rozwiązania konfliktów wewnętrznych, niezależności osobistej oraz poczucia bezpieczeństwa w społeczeństwie. Wymienione wartości łączą się z motywacją mieszaną. Warto zauważyć, że według uzyskanych danych kształtowaniu motywacji zewnętrznej sprzyja większe „nasytanie” wartości.

Tabela 1.

System wartości ostatecznych matek młodzieży o różnym typie motywacji altruistycznej (test par Wilcoxona)

Wartości ostateczne – matka	Motywacje endocentryczna		Motywacja egzocentryczna		Test par Wilcoxona	
	M	SD	M	SD	Z	p
Bezpieczeństwo narodowe (Mm)	10,67	4,12	9,31	4,45	-2,298	0,022*
Bezpieczeństwo rodziny	8,84	4,21	8,89	4,33	-0,168	0,866
Dojrzała miłość	9,32	4,07	9,41	4,08	-0,150	0,881
Dostatnie życie	11,12	6,21	11,08	5,97	-0,428	0,669
Mądrość	11,96	5,04	13,10	4,35	-1,552	0,121
Poczucie dokonania	8,79	5,85	8,51	5,21	-0,252	0,801
Poczucie własnej godności	10,96	4,56	11,97	4,51	-1,724	0,085
Pokój na świecie (Mm)	7,84	4,92	9,33	5,17	-2,082	0,037*
Prawdziwa przyjaźń	10,24	5,28	10,84	5,04	-0,805	0,421
Przyjemność	6,83	4,52	7,01	4,37	-0,422	0,673
Równowaga wewnętrzna wewnętrzna (Mm)	11,67	3,96	9,74	4,33	-3,263	0,001*
Równość	9,34	5,07	10,43	4,83	-1,590	0,112
Szczęście	6,65	4,58	5,93	4,58	-1,323	0,186
Świat piękna	11,26	4,58	11,04	5,10	-0,093	0,926

Wartości ostateczne – matka	Motywacje endo-centryczna		Motywacja egzocentryczna		Test par Wilcoxona	
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>Z</i>	<i>p</i>
Uznanie społeczne	9,06	5,16	9,35	5,00	-0,448	0,654
Wolność (Mm)	9,63	4,45	8,42	4,45	-2,005	0,045*
Zbawienie	12,39	3,84	12,25	4,19	-0,082	0,935
Życie pełne wrażeń	3,65	4,25	4,23	4,81	-0,915	0,360

* $p < 0,05$; Mm – motywacja mieszana

Źródło: opracowanie własne.

W skali wartości instrumentalnych (tab. 2) różnicę istotną statystycznie odnotowano jedynie przy wartości „odważny”, która łączy się z motywacją mieszaną. Matki młodzieży z grupy egzocentrycznej wyżej oceniają postawę odwagi niż matki młodzieży z grupy endocentrycznej. Można zatem przypuszczać, że kobiety z pierwszej grupy statystycznie częściej uczą dzieci umiejętności obrony własnych przekonań, co może sprzyjać kształtowaniu zewnętrznej motywacji do altruizmu. Umiejętność wyrażania własnych przekonań buduje poczucie wartości i pewności siebie, co prawdopodobnie może wspierać podejmowanie działań na rzecz potrzebujących osób.

Tabela 2.

System wartości instrumentalnych matek młodzieży o różnym typie motywacji altruistycznej (test par Wilcoxona)

Wartości instrumentalne – matka	Motywacje endo-centryczna		Motywacja egzocentryczna		Test par Wilcoxona	
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>Z</i>	<i>p</i>
Ambitny	6,62	5,74	6,87	5,13	-0,746	0,456
Czysty	8,55	5,41	9,56	5,17	-1,344	0,179
Intelektualista	10,60	4,66	9,95	4,93	-0,915	0,360
Kochający	10,66	4,41	11,42	4,59	-1,293	0,196
Logiczny	8,51	4,54	7,77	4,82	-1,211	0,226
Niezależny	10,94	4,57	11,95	4,18	-1,610	0,107
Obdarzony wyobraźnią	10,73	5,09	10,36	4,59	-0,597	0,551
Odpowiedzialny	11,35	4,63	11,65	4,79	-0,572	0,568
Odważny (Mm)	10,27	4,92	8,87	5,16	-1,983	0,047*
Opanowany	10,35	5,17	10,53	4,75	-0,294	0,769
O szerokich horyzontach	7,60	5,52	8,74	5,49	-1,561	0,119
Pogodny	6,32	5,42	5,23	5,15	-1,312	0,189
Pomocny	8,27	5,18	8,36	5,06	-0,164	0,870

Wartości instrumentalne – matka	Motywacje endo- centryczna		Motywacja egzocen- tryczna		Test par Wilcoxona	
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>Z</i>	<i>p</i>
Posłuszny	9,32	4,43	8,47	4,89	-1,584	0,113
Uczciwy	10,40	4,89	9,81	4,86	-0,877	0,381
Uprzejmy	10,15	4,65	9,77	4,73	-0,555	0,579
Uzdolniony	8,35	5,37	9,65	5,41	-1,678	0,093
Wybaczący	11,76	4,74	11,51	4,52	-0,512	0,609

* $p < 0,05$; Mm – motywacja mieszana

Źródło: opracowanie własne.

Analogicznie jak w części poprzedniej w tabelach 3 i 4 przedstawiono porównanie wyników w skali systemu wartości ojców młodzieży o różnym typie motywacji altruistycznej.

Z analizy zebranych danych wynika, że ojcowie młodzieży z grupy endocentrycznej istotnie statystycznie ($p < 0,05$) wyżej rangują uznanie społeczne, które wiąże się z motywacją indywidualną. Można zatem przypuszczać, że w wychowaniu istotny jest dla nich podziw i poważanie ze strony innych osób, czyli motywowanie do zachowań altruistycznych poprzez nagrodę wewnętrzną. Natomiast ojcowie młodzieży z grupy egzocentrycznej statystycznie wyżej rangują następujące wartości: „świat piękna” oraz „równowagę wewnętrzną”, które łączą się z motywacją mieszana. Może to sugerować, że w procesie wychowania istotne jest dla nich rozwiązywanie konfliktów wewnętrznych oraz troska o piękno natury i sztuki. Można zatem przypuszczać, że ekspozycja w procesie wychowania poczucia równowagi wewnętrznej oraz dbałość o zaspokojenie potrzeb estetycznych (potrzeby samorealizacji) będzie sprzyjać kształtowaniu egzocentrycznej motywacji do altruizmu.

Tabela 3.

System wartości ostatecznych ojców młodzieży o różnym typie motywacji altruistycznej (test par Wilcoxona)

Wartości ostateczne – ojciec	Motywacje endo- centryczna		Motywacja egzocen- tryczna		Test par Wilcoxona	
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>Z</i>	<i>p</i>
Bezpieczeństwo narodowe	9,35	4,23	10,47	4,23	-1,913	0,056
Bezpieczeństwo rodziny	9,10	4,88	7,99	4,71	-1,672	0,094
Dojrzała miłość	9,67	4,44	9,77	4,56	-0,226	0,821
Dostatnie życie	9,85	6,32	9,79	5,84	-0,121	0,903
Mądrość	11,26	5,05	12,33	4,74	-1,576	0,115

Wartości ostateczne – ojciec	Motywacje endo- centryczna		Motywacja egzocen- tryczna		Test par Wilcoxona	
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>Z</i>	<i>p</i>
Poczucie dokonania	8,62	5,54	9,04	5,04	-0,685	0,493
Poczucie własnej godności	10,96	4,31	11,43	4,72	-1,038	0,299
Pokój na świecie	8,67	5,41	7,35	5,03	-1,760	0,078
Prawdziwa przyjaźń	10,43	5,31	11,69	5,33	-1,895	0,058
Przyjemność	7,57	4,41	8,09	4,88	-0,640	0,522
Równowaga wewnętrzna (Mm)	10,91	4,26	9,27	4,69	-2,559	0,011*
Równość	9,60	4,96	8,85	4,48	-1,150	0,250
Szczęście	11,79	4,42	11,15	4,68	-0,986	0,324
Świat piękna (Mm)	8,16	5,15	6,48	4,49	-2,366	0,018*
Uznanie społeczne (I)	8,02	4,97	9,43	4,56	-2,319	0,020*
Wolność	10,06	4,43	9,43	4,24	-0,890	0,373
Zbawienie	12,41	4,32	13,44	3,87	-1,768	0,077
Życie pełne wrażeń	4,37	5,09	4,45	4,99	-0,226	0,821

* $p < 0,05$; I – motywacja indywidualna, Mm – motywacja mieszana

Źródło: opracowanie własne.

W kategorii wartości instrumentalnych istotną statystycznie różnicę odnotowano jedynie przy wartości „zdolny”, która łączy się z motywacją indywidualną. Ojcowie młodzieży z grupy egzocentrycznej w wychowaniu bardziej cenią sobie potrzebę kształtowania różnorodnych umiejętności niż ojcowie młodzieży z grupy endocentrycznej. Można zatem wnioskować, że osoby, które cenią sobie zdolności, będą bardziej skłonne do skupiania uwagi na potrzebach innych osób, a więc będą kształtować egzocentryczną motywację do altruizmu.

Tabela 4.

System wartości instrumentalnych ojców młodzieży o różnym typie motywacji altruistycznej (test par Wilcoxona)

Wartości instrumentalne – ojciec	Motywacje endo- centryczna		Motywacja egzocen- tryczna		Test par Wilcoxona	
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>Z</i>	<i>p</i>
Ambitny	7,70	5,98	6,89	5,63	-0,857	0,392
Czysty	9,40	5,80	9,27	5,29	-0,046	0,963
Intelektualista	10,12	5,10	9,49	4,79	-0,893	0,372
Kochający	11,32	4,69	11,14	4,97	-0,207	0,836
Logiczny	7,87	4,29	8,61	4,86	-1,002	0,316

Wartości instrumentalne – ojciec	Motywacje endo- centryczna		Motywacja egzocen- tryczna		Test par Wilcoxona	
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>Z</i>	<i>p</i>
Niezależny	11,18	4,59	11,61	4,57	-0,674	0,500
Obdarzony wyobraźnią	10,57	4,68	10,07	4,83	-0,729	0,466
Odpowiedzialny	10,51	4,84	11,01	4,98	-0,805	0,421
Odważny	8,09	5,66	8,53	5,16	-0,755	0,450
Opanowany	11,02	4,90	11,33	4,89	-0,585	0,559
O szerokich horyzontach	9,65	4,76	9,02	5,09	-1,039	0,299
Pogodny	7,21	5,46	7,49	5,78	-0,250	0,802
Pomocny	7,38	5,11	7,86	5,15	-0,669	0,504
Posłuszny	8,51	4,56	8,70	4,79	-0,172	0,863
Uczciwy	8,71	4,95	8,79	5,02	-0,169	0,866
Uprzejmy	9,61	4,65	10,39	4,69	-1,175	0,240
Uzdolniony (I)	10,54	5,03	8,74	4,97	-2,559	0,011*
Wybaczący	11,11	5,27	11,77	4,63	-0,716	0,474

* $p < 0,05$, I – motywacja indywidualna

Źródło: opracowanie własne.

Reasumując, na podstawie powyższych analiz można wnioskować, że rangowane w systemie wartości ostatecznych, „pokój na świecie” oraz „uznanie społeczne” prawdopodobnie może sprzyjać kształtowaniu motywacji endocentrycznej. Zgodnie z założeniami teoretycznymi mechanizmy odpowiedzialne za pobudzenie tej motywacji ujawniają się w sytuacji, gdy osoba zachowując się prospołecznie, odczuwa dumę i satysfakcję. Natomiast działając przeciwko normom społecznym, doświadcza wyrzutów sumienia, w konsekwencji spada jego poczucie wartości (Karyłowski, 1977, 1982).

Według uzyskanych wyników kształtowaniu egzocentrycznej motywacji do altruizmu będą sprzyjać zachowania rodzicielskie, które wynikają z następujących wartości ostatecznych: „wewnętrzna równowaga”, „wolność”, „bezpieczeństwo narodowe”, „świat piękna”, oraz wartości instrumentalnych: „odwaga” i „zdolny”. Na podstawie teoretycznych rozważań mechanizmy pobudzające motywację typu egzocentrycznego zmierną przede wszystkim do poprawy sytuacji innej osoby, skupiając się jedynie na jej potrzebach i problemach (Karyłowski, 1977, 1982). Zatem osoba, która ma na celu zachowanie wewnętrznej równowagi, działa zgodnie z własnymi przekonaniem, jest niezależna oraz troszczy się o bezpieczeństwo i porządek w społeczeństwie, będzie bardziej skłonna do zachowań charakterystycznych dla motywacji zewnętrznej. Prawdopodobnie sprzyjać temu może także poczucie odwagi oraz zdobyte wcześniej umiejętności.

Na podstawie wyników badań w grupie młodzieży o endocentrycznej i egzocentrycznej motywacji do altruizmu z uwzględnieniem emancypacyjnej i adaptacyjnej funkcji wychowania matki i ojca można stwierdzić, że zachowania matek zarówno w grupie endocentrycznej, jak i egzocentrycznej, w procesie wychowania charakterystyczne są przede wszystkim dla funkcji emancypacyjnej. Pozostała część matek podejmuje działania odpowiadające założeniom adaptacyjnej oraz mieszanej funkcji wychowania. Podobnie jak w przypadku matek ojcowie z obu grup również w większości przyjmują zachowania charakterystyczne dla emancypacyjnej funkcji wychowania. Z kolei w grupie młodzieży o egzocentrycznej motywacji na drugim miejscu klasyfikuje się funkcja mieszana, a najmniej preferowana jest funkcja adaptacyjna.

W celu dokładniejszego wyjaśnienia związków pomiędzy nasileniem cech emancypacyjnej i adaptacyjnej funkcji wychowania rodziców a endocentryczną i egzocentryczną motywacją do altruizmu ustalono współczynniki korelacji (tab. 5).

Tabela 5.

Wskaźniki korelacji (*r* Pearsona) między adaptacyjną i emancypacyjną funkcją wychowania matki i ojca a endocentryczną i egzocentryczną motywacją do altruizmu

Funkcje wychowania	Motywacja endocentryczna		Motywacja egzocentryczna	
	<i>r</i>	<i>p</i> *	<i>r</i>	<i>p</i>
Adaptacyjna (matki)	0,038	0,549	0,007	0,917
Emancypacyjna (matki)	0,085	0,177	-0,005	0,937
Adaptacyjna (ojca)	0,110	0,040*	0,007	0,908
Emancypacyjna (ojca)	-0,037	0,563	0,083	0,187

* $p < 0,05$

Źródło: opracowanie własne.

W wynikach występuje istotna statystycznie współzależność pomiędzy adaptacyjną funkcją wychowania ojca a endocentryczną motywacją do altruizmu. Wskazuje ona jednoznacznie, że im wyższy osiąga wskaźniki adaptacyjna funkcja wychowania, tym wyższy jest wynik w skali motywacji endocentrycznej. Oznacza to, że zachowania ojca typowe dla adaptacyjnej funkcji wychowania kształtują endocentryczną motywację do altruizmu. Można zatem przypuszczać, że ojcowie, którzy w procesie wychowania rozwijają w dziecku troskę o dobro wspólne, zachęcają do udziału w akcjach charytatywnych czy prac zespołowych, sprzyjają kształtowaniu endocentrycznej motywacji do altruizmu.

Podsumowując uzyskane wyniki badań oraz wyniki analiz statystycznych młodzieży o różnym typie motywacji altruistycznej w zakresie funkcji wychowania, możemy stwierdzić, że zarówno matki, jak i ojcowie w percepcji młodzieży procentowo częściej motywują ich do działań na rzecz indywidualnego rozwoju. Za-

tem rodzice w procesie wychowania będą bardziej skłonni do rozwijania u dziecka poczucia odrębności, indywidualności, zachęcając go jednocześnie do kształtowania własnych predyspozycji i uzdolnień. Warto jednak zauważyć, że w szczegółowych analizach ustalono zależność pomiędzy adaptacyjną funkcją wychowania ojca a endocentryczną motywacją do altruizmu. Zgodnie z teoretycznymi założeniami motywacja endocentryczna jest wywoływana przez poczucie obowiązku, honoru bądź aprobatę społeczną (Karyłowski, 1982; E. Hajduk i B. Hajduk, 2001). Można zatem przypuszczać, że działania podejmowane przez młodzież o endocentrycznej motywacji na rzecz grupy są pobudzane przez mechanizmy wewnętrzne, np. uzyskanie aprobaty ze strony rówieśników.

Warto także nadmienić, że współczesna rodzina funkcjonuje w dobie transformacji kulturowej, co w efekcie sprzyja zanikaniu wartości tradycyjnych i moralnych. Wychowanie oparte na stałym dążeniu do osiągania sukcesów, bezkrytycznym podążaniu za modą nie kształtuje umiejętności bezinteresownej pomocy i koncentracji na drugim człowieku (Adamkiewicz, 2004).

Szczegółowa analiza modelu rodzicielstwa matek w percepcji badanej młodzieży różniącej się typem motywacji altruistycznej wykazała, że zarówno matki z grupy młodzieży o endocentrycznej, jak i egzocentrycznej motywacji do altruizmu zdecydowanie częściej w procesie wychowania podejmują działania charakterystyczne dla współzależnościowego modelu rodzicielstwa. Podobnie jak w przypadku matek również więcej ojców (42%) młodzieży z grup o endocentrycznej i egzocentrycznej motywacji w procesie wychowania podejmuje działania charakterystyczne dla współzależnościowego modelu rodzicielstwa.

W celu dokładniejszego wyjaśnienia związków pomiędzy nasileniem cech zależnościowego, niezależnościowego i współzależnościowego modelu rodzicielstwa rodziców a endocentryczną i egzocentryczną motywacją do altruizmu ustalono współczynniki korelacji (tab. 6).

W uzyskanych wynikach nie występują różnice istotne statystycznie, takie jak współzależność pomiędzy zależnościowym, niezależnościowym i współzależnościowym modelem rodzicielstwa matki i ojca a endocentryczną i egzocentryczną motywacją do altruizmu.

Na podstawie uzyskanych wyników badań oraz szczegółowej analizy statystycznej w zakresie modelu rodzicielstwa możemy wnioskować, że rodzice w procesie wychowania zmierzają do realizacji założeń charakterystycznych dla współzależnościowego modelu rodzicielstwa. Zdaniem młodzieży dla rodziców istotne jest umożliwienie im rozwijania poczucia autonomii oraz niezależności, jednocześnie motywując je do kształtowania pozycji społecznej. Należy jednak zauważyć, że pozostała część matek jest bardziej skłonna do zachowań charakterystycznych dla zależnościowego modelu rodzicielstwa. Ojcowie natomiast, w procesie wychowania, do zachowań rodzicielskich właściwych dla niezależnościowego modelu rodzicielstwa.

Tabela 6.

Wskaźniki korelacji (r Pearsona) między modelem rodzicielstwa matki i ojca a endocentryczną i egzocentryczną motywacją do altruizmu

Model rodzicielstwa	Motywacja endocentryczna		Motywacja egzocentryczna	
	r	p^*	r	p
Zależnościowy (matki)	0,000	0,999	-0,055	0,387
Niezależnościowy (matki)	0,070	0,266	0,068	0,282
Współzależnościowy (matki)	-0,034	0,591	-0,041	0,517
Zależnościowy (ojca)	0,004	0,951	-0,015	0,810
Niezależnościowy (ojca)	0,012	0,847	-0,003	0,959
Współzależnościowy (ojca)	-0,006	0,928	0,034	0,586

* $p < 0,05$

Źródło: opracowanie własne.

WNIOSKI I OGRANICZENIA BADAŃ

Celem prezentowanych badań była analiza udziału wychowania w rodzinie w procesie kształtowania motywacji do altruizmu, a tym samym próba odpowiedzi na postawione pytanie badawcze: Jaki jest związek między wychowaniem w rodzinie a motywacją młodzieży do altruizmu?

Podjmując się próby sformułowania wniosków z przeprowadzonych badań, należy wziąć pod uwagę, że zebrane dane są wynikiem tego, jak młodzież postrzega własnych rodziców i ich postępowanie wychowawcze.

Podsumowując, zebrane dane w zakresie systemu wartości, kształtowaniu motywacji endocentrycznej sprzyja uznanie społeczne (podziw, poważanie), które jest jednym z podstawowych czynników motywujących do podejmowania działań na rzecz innych osób. Natomiast kształtowaniu motywacji egzocentrycznej sprzyja poczucie odwagi, rozwijanie różnorodnych zdolności oraz poczucie wewnętrznej równowagi.

W percepcji wszystkich badanych osób zarówno matki, jak i ojcowie podejmują działania charakterystyczne dla emancypacyjnej funkcji wychowania. Zachęcają swoje dzieci do aktywności, której celem jest samorealizacja oraz kształtowanie indywidualnych możliwości. Równocześnie uczą troski o dobro wspólne oraz wrażliwości na potrzeby innych osób. Warto zauważyć, że według młodzieży matki w większym stopniu niż ojcowie pomagają w nauce oraz zachęcają do udziału w akcjach charytatywnych.

Według badanej młodzieży zachowania większości rodziców można przyporządkować do współzależnościowego modelu rodzeństwa. Jednakże w percepcji młodzieży matki częściej są nadopiekuńcze oraz wymagają obowiązkowości. Za-

chowania te odpowiadają zależnościowemu modelowi rodzicielstwa. Z kolei według młodzieży ojcowie bardziej skłaniają się ku niezależnościowemu modelowi rodzicielstwa. Zdaniem badanych ojcowie mniej angażują się w opiekę, nie skupiają uwagi na emocjach, lecz dążą do przekazania praktycznych umiejętności, m.in. zdolności do obrony własnego zdania czy postawy odwagi.

Otrzymane wyniki badań oraz próba ich interpretacji ma przełożenie na implikacje pedagogiczne oraz na sformułowanie wskazówek skierowanych do rodziców i nauczycieli, które można ująć w następujących punktach:

1. Należy zwrócić szczególną uwagę rodziców na:
 - znaczenie systemu wartości w procesie kształtowania motywacji altruistycznej;
 - dostrzeganie znaczenia własnego systemu wartości oraz jego wpływu na motywacje altruistyczne;
 - znaczenie przekazywania wartości, które zarówno ułatwiają realizację własnych zadań i planów, jak i rozwijają zachowania pomocniczości i pracowitości.
2. Zadaniem specjalistów jest wspomaganie rodziny w procesie wychowania:
 - przekazywanie wartości istotnych w procesie kształtowania motywacji altruistycznej i zachowań prospołecznych;
 - internalizacja wartości – uwewnętrznienie, przyjęcie za własne akceptowanych w danej społeczności norm, wartości;
 - podnoszenie poziomu wiedzy wychowawczej rodziców poprzez przybliżenie im problematyki rodzinnej, np. poprzez warsztaty i szkolenia (przygotowane scenariusze zajęć);
 - wspieranie rodziny w rozwijaniu kompetencji społecznych dziecka, np. poprzez zachęcanie go do udziału w różnorodnych akcjach charytatywnych, aktywnego uczestnictwa w wolontariacie czy bezinteresownej koleżeńskiej pomocy.

Mimo że cel został osiągnięty, niniejsze badania nie wyczerpują tematu. Zaprezentowane wyniki badań stanowią inspirację do stawiania kolejnych pytań badawczych. Interesujące byłoby przeanalizowanie kolejnych czynników wychowania rodzinnego (np. wzory osobowe rodziców, postawy rodzicielskie, atmosfera domowa, struktura rodziny) i ich zależności z kształtowaniem motywacji altruistycznej. Warto również rozważyć poznanie, jak rodzice postrzegają proces wychowania i kształtowania motywacji oraz zachowań altruistycznych. Ciekawe byłoby również zbadanie różnic w podejściu do wychowania w zależności od wieku rodziców, w celu analizy różnic międzypokoleniowych. Należałoby się także zastanowić nad podjęciem badań dotyczących zależności pomiędzy relacjami z grupą rówieśniczą a kształtowaniem motywacji altruistycznej.

BIBLIOGRAFIA

- Adamkiewicz, J. (2004). Dylematy aksjologii rodziny i jej sens życia. W E. Białek (Red.), *Materiały konferencyjne. Pedagogika we współczesnym dyskursie, V Ogólnopolski Zjazd Pedagogiczny: przetrwanie i rozwój – niezbywalne powinności wychowania* (s. 6–15). Tom I. Dolnośląska Szkoła Wyższa Edukacji TWP.
- Brzezińska, A. (2000). Psychologia wychowania. W J. Strelau (Red.), *Psychologia. Podręcznik akademicki* (s. 227–257). Tom 3. GWP.
- Brzezińska, A. (2003). Dzieci z układu ryzyka. W A. Brzezinska, S. Jabłonski, M. Marchow (Red.), *Ukryte piętno. Zagrożenia rozwoju w okresie dzieciństwa* (s. 11–37). Wyd. Fundacji Humaniora.
- Hajduk, E., Hajduk, B. (2001). *Pomoc i opieka – różne postacie*. Impuls.
- Harwas-Napierała B. (2003). Zmiany w funkcjonowaniu rodziny i ich konsekwencje dla rozwoju rodziców. W B. Harwas-Napierała (Red.), *Rodzina a rozwój człowieka dorosłego* (s. 12–23). Wyd. Naukowe UAM.
- Isen, A.M. (1970). Success, Failure, Attention and Reaction to Others: The Warm Glow of Success. *Journal of Personality and Social Psychology*, 4, 294–300.
- Izdebska, J. (2015). *Dziecko–dzieciństwo–rodzina–wychowanie rodzinne. Kategorie pedagogiki rodziny w perspektywie pedagogiki personalistycznej*. Niepaństwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna.
- Karyłowski, J. (1977). *Rozwój i kształtowanie zachowań prospołecznych u dzieci i młodzieży*. Nurt.
- Karyłowski, J. (1982). *O dwóch typach altruizmu*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Kawula, S. (2006). *Kształty rodziny współczesnej. Szkice familiologiczne*. Adam Marszałek.
- Kawula, S., Janke, A.W., Bągiel, J. (2009). *Pedagogika rodziny. Obszary i panorama problematyki*. Adam Marszałek.
- Kwaśnica, R. (2007). *Dwie racjonalności. Od filozofii sensu ku pedagogice ogólnej*. Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej Edukacji TWP.
- Latane, B., Darley, J.M. (1970). *Unresponsive Bystander: Why Doesn't He Help?* Appleton-Century-Crofts.
- Miller, N., Carlson, M., Charlin, V. (1987). Positive Mood and Helping Behavior: A Test of Six Hypotheses. *Journal of Personality and Social Psychology*, 55, 211–229.
- Nowak, M. (2000). *Podstawy pedagogiki otwartej. Ujęcie dynamiczne w inspiracji chrześcijańskiej*. KUL.
- Olbrycht, K. (2012). Wychowanie do wartości – w centrum aksjologicznych dylematów współczesnej edukacji. *Pedagogia Christiana*, 1, 89–104.
- Opozda, D. (2012). Kryteria opisu orientacji wychowawczych z indywidualizmem i kolektywizmem w tle. *Roczniki Pedagogiczne*, 4, 5–30.
- Opozda, D., Jeziorański, M., Rynio, A. (2012). *Rodzina przestrzeni rozwoju osoby: perspektywa pedagogiczna*. TN KUL.
- Różańska-Kowal, J. (2010). *Motywacja zachowań prospołecznych i antyspołecznych nieletnich*. Impuls.

- Szuster, A. (2005). *W poszukiwaniu źródeł i uwarunkowań ludzkiego altruizmu*. Wyd. Instytutu Psychologii PAN.
- Śliwak, J. (2001). *Osobowość altruistyczna – osobowościowe korelaty altruizmu*. KUL.
- Wilk, J. (2016). *Pedagogika rodziny. Zagadnienia wybrane*. Episteme.

EDUCATIONAL PARTICIPATION OF THE FAMILY IN SHAPING THE ALTRUISTIC MOTIVATION OF YOUNG PEOPLE. RESEARCH REPORT

Introduction: The problem of the educational participation of the family in the formation of altruistic motivation has a broad pedagogical context. The dissertation was written at the interface between family pedagogy and educational theory.

Research Aim: The main objective of the research was to find answers to the question of the relationship between family upbringing and the nature of motivation for altruism among high school youth. This article compares two groups of young people with different altruistic (endocentric and exocentric) motivations with regard to selected factors.

Method: In the empirical studies presented, a diagnostic survey method was used. The following tools were used to obtain detailed answers to the research questions asked: A-N questionnaire, Karyłowski's KEEM questionnaire, RVS Milton Rokeach Value Scale version G adapted by Brzozowski and self-made survey.

Results: Analysis of the results of the author's own research revealed a correlation between selected factors of family upbringing and the type of motivation of young people towards altruism. It turned out that there are statistically significant differences in the value system depending on the endocentric or exocentric motivation. Detailed analyses have shown a statistically significant correlation between the adaptive function of the father's upbringing and the endocentric motivation for altruism.

Conclusions: The research results obtained and the attempt to interpret them provide an opportunity to formulate suggestions to facilitate the education and motivation of altruistic young people, addressed to parents and teachers.

Keywords: altruistic motivations, family education, value system, function of education, models of parenthood.